

"Blind tvil"

Refleksjoner rundt 100-årsmarkeringen av Tor Jonssons fødsel *

av

Cato Schiøtz

1. Innledning

Tor Jonsson (1916-1951) fikk ikke noe langt liv, det sørget han selv for. Men han har blitt stående som en av våre sentrale lyrikere og var i tillegg en skarpskodd journalist.

Jonsson var husmannssønn fra Lom og vokste opp i svært små kår. Fattigdommen og ungdommens ensomhet brente seg inn i ham, mens han betraktet velstanden på storgårdene i nærheten. Og den sosiale harmen fylte ham. Han engasjerte seg på venstresiden i åndslivet, hatet grågrenda og bygdesamfunnet, slik han kjente det, men klarte egentlig aldri å få løsrevet seg fra «bygdedyret». Han så klart hvordan fattigdommen stengte for livsutfoldelse og fremgang, men noen løsning så han ikke. Og nasjonalromantikk var en styggedom. Han var klar over at en viss materiell standard var nødvendig før folk bryr seg om «ånd», men han var opplært til at «ordet» har makt også over de uåndelige.

Tor Jonsson var i utakt med tiden og ikke mindre med seg selv. Han følte seg utilstrekkelig på mange områder, ikke minst i forhold til kvinner. Alle konflikter – også de internasjonale – syntes så store og uløselige at han ikke så noen overlevelsesmuligheter. 34 år gammel tok han sitt eget liv.

Jonssons forfatterskap – særlig lyrikken – lever i dag, i motsetning til det som er tilfellet for mange av hans samtidige forfatterkolleger. Dikt i samling har vært trykket en rekke ganger etter hans død. Det dreier seg om i alt 12 utgaver av samlede eller utvalgte dikt:

Dikt i samling, 1956. *Dikting* (dikt og prosa), 1963. *Dikt*, 1966. *Og evig er Ordet* (lyrikk i utval), 1970. *Dikt i samling*, 1975. *Kvite fuglar* (lyrikk i utval), 1978. *Dikt i samling*, 1987. *Tor Jonssons beste*, 1993. *Ved grensa* (dikt i utval), 1995. *Dikt i samling*, 1999. *Tor Jonssons beste*, 1999. *Dikt i samling*, 2000. Ny utgave i 2021 med 50 nye dikt.

Interessen for Tor Jonsson tok for alvor av i forbindelse med Ingar Sletten Kolloens monumentale biografi *Berre kjærleik og død*, som ble utgitt av Det Norske Samlaget i 1999, og som er trykket i 15 000 eksemplarer. Kolloen var også redaktør for et utvalg av Jonssons beste essays, som ble utgitt året etter med tittelen *Blant bygdedyr og vestkantkrokodiller*. Denne essaysamlingen kommer vi tilbake til.

Tor Jonsson har en egen – og svært aktiv – venneforening, Tor Jonsson-laget, som regelmessig arrangerer møter og seminarer for å belyse Tor Jonssons biografi og livsverk.

* En særlig takk til Ingar Sletten Kolloen for stor hjelp. Takk også til Håvard Teigen og Oddvar Granly for viktige tilleggsopplysninger.

I forbindelse med 100-års markeringen for hans fødsel utgav laget et informativt og allsidig jubileumsskrift. Her er det blant annet en oversikt over i alt femten forskjellige markeringer som ble avholdt i forbindelse med jubileumsåret.

Helt på tampen av 2016 utgav Tor Jonsson-laget boken *Eit ord er eit under*, som – for første gang – presenterte hele Tor Jonssons sakprosaproduksjon.

Tor Jonsson er med rette oppfattet som en skeptiker og kritiker. Han stod i opposisjon til organisert statskirkekristendom. Han var en sterk motstander av bygderomantikk, og han hadde en aldri sviktende solidaritet med de svake og var en skarp kritiker av alt som smakte av klasseskille.

Men Tor Jonsson har også en annen side. I de siste par årene av sitt liv ble han mer åpen og undrende. Han understreker betydningen av å tvile på tvilen, og forholde seg skeptisk til skeptisisme. Hans lyrikk får et mer metafysisk drag, hvor døds mystikk, gudslengsel og skjebne er elementer.

Vi skal i denne artikkelen presentere noen korte riss i Tor Jonssons biografi og livsverk, se pkt. 2 nedenfor. I pkt. 3 skal vi utdype det vi ovenfor har kalt Tor Jonssons *andre* side.

Tor Jonsson var ingen antroposof. Langt derifra. Men han tangerte imidlertid antroposofien og hadde et forhold til antroposofen. Det gjaldt ikke minst kvinnen i hans liv, Ruth Alvsen. Dette kommer vi tilbake til i pkt. 4 før vi oppsummerer i pkt. 5.

2. Korte riss av Tor Jonssons biografi og livsverk

Tor Jonsson ble født 14. mai 1916 på Prestkroken i Lom, som var en husmannsplass under prestegården.

Som nevnt vokste han opp i svært enkle – direkte fattige – kår. Hans tidlige år var preget av en sterk strid om eiendomsretten til barndomshjemmet: Da Jonsson var 6 år gammel – i 1922 - startet en bitter kamp i forbindelse med farens forsøk på frikjøp av Prestkroken.

7. juni 1924 måtte imidlertid familien flytte til enda enklere kår – en liten stue som Jonsson senere kalte "Stusslegstugu". Faren tapte rettssaken om husmannsplassen i 1927 etter en lang og seig kamp både mot representanter for bygdemiljøet og for domstolene. Han døde året etter, og Tor Jonsson skulle i alle år bære på arven etter familiens skjebne.

Tor Jonsson var begavet og utmerket seg på skolen. På framhaldskolen – som han begynte på i 1932 - fikk han Randi Bojer, datteren til Johan Bojer, som lærerinne. Hun tilbød ham økonomisk støtte fra faren for å få seg en utdanning, men Tor Jonsson takket nei – han ville ikke motta støtte fra noen velstående.

Han ble bygdekorrespondent for Gudbrandsdølen og gikk deretter noen år i gartnerlære. På fritiden skrev han lyrikk, og sendte inn en diktsamling, *Baksibragd*¹, til Samlaget i 1937 (tolkningen av denne tittelen har vært omdiskutert – se nærmere note 1). Den ble refusert av i alt tre forlag, og samme skjebne fikk et bearbeidet manus i 1938.

Tor Jonsson fortalte at han hadde brent dette manuset. Dette er imidlertid ikke riktig. Bruddstykker av manuset ble reddet og befinner seg i Nasjonalbibliotekets håndskriftssamling, jf. MS 2926/1937.

Dette manuset ble utgitt som privattrykk i Lom i 1965 i 15 eksemplarer med den opprinnelige tittelen "*Baksibragd*". (Biblioteket i Lom har fem eksemplarer). Det inneholder det som er igjen av de to retusjerte diktsamlingene, sammen med konsulentuttalelsene fra 1937 og 1938. I 1965 ble for øvrig også en av Jonssons prologer også utgitt i Lom – i 11 eksemplarer: Prolog til "Det nordiske demokratiets dag", som ble fremført på Hamar 18. juli 1945. Begge utgivelser var initiert av NTB-journalisten Torodd Kvaale. Tor Jonsson var en nær venn av familien til Torodd Kvaale, da Kvaales foreldre, Olav og Mari Kvaale, bygde et hus ved siden av Tor Jonssons stue i 1929.

I 1943 gikk det bedre med Jonssons nye diktsamling. Da ble boken *Mogning i mørkret* utgitt på Noregs Boklag. På tross av minimal omtale i pressen, solgte den likevel over 1300 eksemplarer.

I denne diktsamlingen finner vi ett av Jonssons mest kjente dikt, *Ordet*.

*Kva hjelp det å syngje
som elv i det aude?
Kva hjelp det å kynge
med klokker for daude?*

*Kva hjelp det å skapa
all venleik i verda,
når Ordet lyt tapa
for svolten og sverda? -*

*Slik undrast og spør vi
i modlause stunder.
Men hugse det bør vi:
Eit ord er eit under.*

*Dei gløymest dei gjæve,
og alt det dei gjorde.
Men livet er æve.
Og evig er Ordet.*

I årene 1945-1947 arbeidet Jonsson som journalist i Dølenes Blad og som redaktør i Hallingdølen i et halvt år i 1946. Samme år utgav han en ny diktsamling *Berg ved blått vatn*. Det siste diktet i boken er et sterkt kjærlighetsdikt, "Norsk kjærleikssong".

*Eg er grana, mørk og stur.
Du er bjørka. Du er brur
under fager himmel.
Båe er vi norsk natur.*

*Eg er molda, djup og svart.
Du er såkorn, blankt og bjart.
Du ber alle voner.
Båe er vi det vi vart.*

*Eg er berg og naken li.
Du er tjørn med himmel i.
Båe er vi landet.
Evig, evig er du mi.*

I 1948 kom den tredje diktsamlingen *Jarnnetter* med bl.a. det kjente diktet "Du eig ikkje lykka". Vi gjengir første og tredje vers:

*Du eig ikkje lykka einsleg.
Lykka er ikkje for to.
Ropet frå verda skal alltid vera
Eit vårbrus gjennom ditt blod.
....
Er du eit menneske, eig du
aldri den store ro.
Du eig ikkje lykka einsleg.
Lykka er ikkje for to.*

I 1950 utgav han en samling essays med tittelen *Nesler*, som inneholdt artikler og innlegg han hadde skrevet som spaltist og journalist i forskjellige norske aviser og tidsskrifter. En ny diktsamling *Nesler, ny samling* ble utgitt posthumt av Noregs boklag i 1952. Som nevnt ovenfor utgav Ingar Sletten Kolloen Tor Jonssons prosa i utvalg på Samlaget i 2000 med tittelen "*Blant bygdedyr² og vestkantkrokodiller³*"

I 1950 debuterte Jonsson som dramatiker. Han vant Kirkedepartementets pris for beste amatørskuespill med eneakteren *Siste stikk* – bl.a. i konkurranse med Agnar Mykle, som fikk en ekstrapremie for sitt skuespill *Morgen i appelsingult*. (Utgitt i 1952)

Etter Jonssons død har hans prosa/essays i utvalg vært utgitt ved flere anledninger – men det er først i 2016 at vi har fått en samlet utgave, *Eit Ord er eit under*.

Desperasjon, selvforakt, ensomhet og nederlag i forhold til kvinner ble mer og mer uutholdelig. Han tok en overdose i januar 1951 og ble funnet av Tarjei Vesaas i den hytten han leiet på Ingierstrand utenfor Oslo. Han var da i koma – men døde på Ullevål sykehus tre dager etter, 14. januar 1951.

Han etterlot seg manus til en ny diktsamling, *Ei dagbok for mitt hjarte*, som ble utgitt posthumt av Noregs Boklag i 1951, og som Haldis Moren Vesaas var hovedansvarlig for.

Vi kommer tilbake til den siste diktsamlingen nedenfor i pkt. 3.

Tor Jonsson blir av og til sammenlignet med Alf Prøysen. De kom begge fra små kår og så på samfunnet nedenfra. Nils Johan Rud sier om forholdet mellom dem:

«Det kjennes som å ha vært barbeint gjennom blåklokkeeng og så komme bort i bare brennesle når en kommer fra Alf Prøysen til Tor Jonsson».

Ingar Sletten Kolloen skriver i sin Jonsson-biografi:

«Tor Jonsson og Alf Prøysen angrip frå kvar sin kant. Den eine med glimt i auget, og den andre med blodsmak i munnen. Men der flatbygdiktaren skrattar, der skjer fjellbygdlyrikaren tenner

... Alf Prøysen knepper fromt i hop fingrane kvar kveld under dyna i senga som alt er varma opp av kona, og minner både seg sjølv og Vårherre om at det heilt sikkert vil bli ei betre verd, ja kanskje alt i morgon Tor Jonsson ligg på sin kant med knytte nevar helt aleine i nattemørkret og forbannar livet og krev ei betre verd.»⁴

3. Den "andre" Tor Jonsson

Det vanlige bildet av Tor Jonsson er et bilde av en skeptiker og kritiker av alt religiøst og metafysisk. I det siste halvannet året av Tor Jonssons liv møter vi imidlertid en annen og mer nyansert side.

Ingar Sletten Kolloen skriver at forandringen først og fremst var et resultat av møte mellom Tor Jonsson og Marcello Haugen sommeren 1949.⁵

Marcello Haugen var uten sammenligning sin samtids mest klarsynte, og det gikk gjetord både om hans evne til å se det skjulte og til hans helbredende evner.

Møtet med Marcello Haugen må – fremdeles ifølge Kolloen – ha medført at Jonsson ble tvunget til å se seg selv på en måte som han tidligere bare glimtvis kunne vært inne på i sine tyngste stunder.

Marcello Haugen hadde like før første verdenskrig vært sterkt Rudolf Steiner-fascinert. Han ble opptatt som elev i en av Steiners to esoteriske skoler, Han fulgte Steiner-forelesninger i 1912 i Kristiania, og reiste sammen med Steiner tilbake til Tyskland i 1913 for å lære mer av en mann som Haugen så på som en stor esoterisk lærer.

Han ble imidlertid ekskludert fra Antroposofisk Selskap senere i 1914. Årsaken til dette var først og fremst at han ikke alltid hadde et profesjonelt forhold til kvinnene i Antroposofisk Selskap. I tillegg representerte han en form for et gammeldags klarsyn som Steiner ikke identifiserte seg med.⁶

Tor Jonsson fortalte om møtet med Marcello Haugen i et intervju i Gula Tidend 8. februar 1950 med journalisten Ruth Alvsen. Ruth Alvsen skulle ikke lenge etter bli den kvinnen som Tor Jonsson følte seg sterkest forbundet med, og som han – forgivevis – ønsket å ha et fast forhold til. Ruth Alvsen kommer vi tilbake til i pkt. 4.

Og det var Ruth Alvsen som Tor Jonsson ønsket å dedisere sin siste diktsamling *Dagbok for mitt hjarte* til – en dedikasjon som Halden Moren Vesaas i samråd med forlaget tok ut, fordi den i verste fall kunne tolkes som Ruth Alvsen var årsak til Jonssons selvmord.

I intervjuet i Gula Tidend svarer Tor Jonsson på spørsmål om han tror på en åndelig verden bak den jordiske: ⁷

"Eg er ikkje filosof. Før var det slik at eg meinte det var humbug dei fór med, dei som tala om alle dei dulde kreftene som menneski kunde tvinge. I sumar råka eg Marcello Haugen, og røynde at det verkeleg finst menneske som ser meir enn andre".

Etter møtet med Marcello Haugen er ikke lenger Tor Jonsson skeptisk til alt og alle. Han går så langt som til å kritisere skeptisisme og mangel på åpenhet mot det man ikke vet om tilværelsens ukjente sider. I bladet Bygdeungdommen 7. september 1949 skrev han artikkelen "Blind tvil" som han selv anså som så viktig at den fikk en plass i hans essaysamling året etter, *Nesler*.⁸

Tor Jonsson er således tvileren som går så langt at han til og med tviler på tvilen – i hvert fall i den forstand at han advarer mot avvisning av det vi ikke forstår.

Her inntar Jonsson en helt spesiell og meget sjelden posisjon: Han tar sin skepsis på dypeste alvor og vender skepsisen mot det han oppfatter som en dogmatisk og ugrunnet uforstand overfor det ukjente.

Noen sitater fra "Blind tvil" vil illustrere dette:

Det kan vera vondt å tru for mykje, men det er kanskje verre å tru for lite. Skeptikaren blir ofte tosket midt i all sin visdom, og dessutan heng han i lause lufta. Ein granskar det ein trur på, men ikkje det ein kallar tøv.

...

Vi har lov til å tru på dette heilt til dei lærde går utanom sin kunnskaps skigard og syner oss sanninga. Eit fenomen er ikkje ovtru for det om folk har hatt kjennskap til det i dei gamle dagar.

...

Utover landet finst det menn som faktisk har gjort sjuke folk friske på ein måte som lækjarane ikkje godkjenner. Men ingen granskar desse tilfella, det er berre svindel. Kvifor skal ein ikkje granske svindelen? Er dei lærde redde for at dei skal renne hovudet mot ein mur og bli tvinga til å famle seg fram med nye tankar? Er dei redde å bli tvinga til nybrotsarbeid i staden for å leva makeleg på det dei har lært? Dei lærde held ovtrua i live med sin kaldkloke tvil. Vi kan ikkje avvise alle under og ljuge oss bort frå fakta for det om dei lærde gjer det.

.....

Vi tør ikkje tru høgt på anna enn det vi har lært. Opplyst må ein vera om så halve forstanden skal liggja ubrukt.

Artikkelen slutter med følgende kraftsats:

Det var den blinde trua. Frå den blinde trua er ikkje spranget langt til den blinde tvilen. Blind tvil er ikkje anna enn blind tru på det ein har lært og det som er godkjent av autoritetar.

.....

Men mange tvilar på underet, dvs. ovringar utanfor vår sannkjenningsgrense. Utanfor denne grensa ligg vår framtidens koloniar. Den som tvilar på at det ligg eit land utanfor denne grensa, kjem aldri til å reise ut på oppdagingsferd. Difor er den blinde tvilen farleg.

Gjev at dei lærde hadde så mykje av granskartvilen i seg at dei tok ynskekvisten i handa og leita til dei fann – sanninga.

*Gjev at dei kunne lyde når Hamlet talar gjennom alle tider:
Det finst nok meir i himmelen og på jorda enn all din visdom drøymmer om. Horatio.*

I tillegg får Jonssons lyrikk en mystisk grunntone i den posthumt-utgitte diktsamlingen *Dagbok for mitt hjarte*. Diktsamlingen inneholder en rekke dikt med dødsmystikk og gudslengsel.

Diktsamlingen innledes med et dikt med samme tittel som boken. I andre verselinje heter det:

*Kvar gong når hjartet sleit seg fri
frå alt det tankesvarte,
da skreiv eg desse orda
i ei dagbok for mitt hjarte.*

Tidligere hadde han i sin lyrikk og sin sakprosa vært sterkt kritisk til religion og kristendom. I diktet "Skriftemål" (fra *Berg ved blått vatn*) som er skrevet under krigen, skrev han bl.a. om hvor skuffet han var over Gud.

Vi siterer fra de fire siste linjene i 2. vers:

*Du dømde meg! Du såg meg
ifrå din høge glåmarstad.
Du høyrde når eg banna,
men ikkje når eg bad*

I de siste levemånedene ble tonen som nevnt en annen, og han skriver om sin søken etter Gud.

*Eg dyrkar ikkje gudenamn,
om enn eg lengtar mot å kjenne
ei allmakt i meg brenne.*

Og i diktet "Fattig ynskje" heter det:

*Var eg ein Gud,
ville eg skapa
ei stillare verd.
Der skulle alle elske.*

*Var eg ein Gud,
ville eg skapa
kjærleik og død,
berre kjærleik og død.*

Ved livets slutt skuer skeptikeren Tor Jonsson således mot en helt annen dimensjon – mot Gud.

I diktet "Far etter Gud" heter det i tredje vers:

*Verda dansar kring minnet
om avgrunnsmotet i mørke menn
Men den som leitar skal finne
far etter Gud i ei fattig grend.*

I diktet "Ved grensa" skriver han i første og tredje vers:

*Hit eg er komen. Lenger
går ingen veg.
Bortanfor grensa
der bur Gud.
.....
Eg vil ikkje snu.
Men før eg går over grensa
vil eg eige den djupaste visdom
om landet der Gud bur.*

Men før han søkte døden, skrev han et dikt om det han hadde lengtet etter hele livet – kjærligheten, "Når du er borte". Diktet er et av de sterkeste kjærlighetsdikt i norsk litteratur.

*Nærast er du når du er borte.
Noko blir borte når du er nær.
Dette kallar eg kjærleik -
Eg veit ikkje kva det er.*

*Før var kveldane fylte
med susing frå vind og foss.
No ligg ein bortgøymd tone
og dirrar imellom oss.*

Uten kjærlighet ble livet meningsløst for Tor Jonsson, og smerten ved aldri få elske og aldri få barn og aldri leve et normalt liv ble for mye. Han begynte å tenke at døden kunne innebære noe mere enn å leve – gjennom døden kunne man bli noe nytt og bedre. Døden kunne bli en fødsel og selvmordet en skapende handling.

Lengselen etter kjærligheten fulgte Jonsson helt inn i døden. I hans etterlatte papirer ble det funnet et dikt som ikke ble inkludert i *Ei dagbok for mitt hjarte* – selvportrettet "Eg åtte ikkje kjærleik".

*Eg åtte ikkje kjærleik
men tala pent med englemunn
og alle mine tome ord
gjer stygg mi levestund.*

*Eg såg det vonde koma
og visste kva det galdd
men åtte ikkje kjærleik
og difor sveik eg alt.*

*Eg brann for alle arme
og stod i broderring,
men åtte ikkje kjærleik
og difor er eg ingen ting.*

*Eg åtte ikkje kjærleik
og difor er eg jord.
Men kanskje finst eit rike
der einast kjærleik gror.*

*Gjev meg svolt og svide
gjev meg einsemd på ei øy.
Den som elsker han skal sigre
over døden med å døy;*

*Døden går i verda
skapar dagen om til natt.
Der skal døden overvinnast
kjærleik einast leva att.*

*Gjev meg gull og grøde
Gjev meg meire enn eg treng.
Ein gong skal eg døy i einsemd,
Lik ein fugl med broten veng.*

Tor Jonsson følte seg knyttet til en skjebne – som han aksepterte. Samtidig understreket han at han selv hadde ansvaret for at han valgte døden. I et etterlatt ikke-sendt brev til Ruth Alvsen, ser han mønster og mening i sitt møte med henne og skriver bl. a.:

Nei, det var ikkje noko tilfelle at vi møttes.

Brevet avsluttes med:

"Og vi skal være saman alltid."

Deres forhold ville derfor overleve døden.

I et annet av hans etterlatte dikt, "Så stig da i meg, einsemd", tar han det metafysiske helt ut og er til og med åpen for gjenfødelse/reinkarnasjon.

*Så stig da i meg, einsemd,
storm mitt jordlivs siste skanse
og øyd min tæringsdraum om lykke her.
Du avgrunnssvimre jord,
ver du ei onnor verd,
gjev all din løyndom
i denne gjennomlyste morgonstund,
i denne timen føre dødsens store dag
når einsemdrøyster ropar meg attende
til atterføding or ein annan grunn.*

*No stormar all mi einsemd mot si grense.
mitt liv var draum forutan dagklår visse,
og difor eig eg ikkje jorda meir -
men livet skal eg aldri, aldri misse -*

4. Antroposofi og antroposofar

Tor Jonsson bodde så å si hele sitt liv i Lom. En annen lomvær var dikteren Olav Aukrust, som levde fra 1883 til 1929.

Aukrust var bygdas store sønn og kom fra en storgård i Bøverdalen, Nordgard Aukrust.

Olav Aukrust står i en helt annen tradisjon enn Tor Jonsson. Han hadde i 1915 en sterk spirituell opplevelse som gjorde at han følte at han stod i et direkte erfaringsforhold til det oversanselige. Han mente at mennesket var en borger av to verdener: Mennesket hadde både sjel og ånd. Og naturen var levende.

Han ble fascinert av Rudolf Steiner og antroposofien, og meldte seg inn i Antroposofisk Selskap i 1921 etter å ha besøkt Rudolf Steiners hovedkvarter i Dornach utenfor Basel i Sveits.

På slutten av livet blir Aukrust sterkt Kristusorientert, og det er lett å finne sterke spor av Steiners kristologi i Aukrusts senere dikt.

Men mens Olav Aukrust var opptatt av det bygdenorske og betydningen av den kulturarv som folkekunsten representerer, var Tor Jonsson sterk kritisk til alt som smakte av bonderomantikk.

I artikkelen "Dansen kring krotakalven", som ble publisert i tidsskriftet Kontakt 10. juni 1947, skrev Jonsson:⁹

"Ein annan ting er det at den romantiske dyrkinga av det bygdenorske er uærlig. Det er berre ei side av bondekulturen som blir framsynt, den rosemåla. Ein høyrer lite om ukulturen, fåkunne, ovtru, grenselaus fattigdom i husmannshyttene, vanvyrnaden for fattigfolk, griske bønder, ureinkapen, tæringsgardane og syfilisen blant bondeættene. Ein får lesa om høvre og skåp med akantusranker, men ikkje om toalettreiskapane «lusefjøl», «luseboste» og «klåbak», som var vanlege i mange bygder heilt til hundreårsskiftet.

Dei bygdenorske talar om mystiske ting som folkesjel. Denne folkesjela var det visstnok som skapte alle barnesullane og rosekrullane. Men kva var det for ånd som skapte ukulturen og sosial urett? Granskar vi norsk politikk i dag, finn vi kanskje att denne folkeånda og."

Noen avsnitt senere fortsetter Jonsson med ytterligere en kraftsats:

"Ein annan type av tradisjonsdyrkarar er dei «spirituelle», trass i at dei sjølve er svært om seg når det gjeld økonomiske fordelar, vanvyrder materialismen og pratar gjerne om eit eterisk åndsliv som ingen kan definere. I vonbrot over den materialistiske og mekaniserte notida leitar dei etter ei meir åndeleg livsform i eit løyndomsfullt Fjell-Norig. Topp-punktet vart nådd i førkrigstida med Aukrust- og Hans-Henrik Holm-dyrkinga og Alf Larsens skoddeskriving. Vi har hatt nok av dei nasjonal-kristelege toppane og tindane og himmelvardane i nynorsk litteratur og må no koma ned til folket i dalane, flatbygdene og byane".

Her angriper Jonsson som vi ser Olav Aukrust sammen med blant annet Alf Larsen, begge profilerte forfattere med en antroposofisk forankring – dette gjelder særlig Alf Larsen.

Men heller ikke dette er så enkelt.

Tor Jonsson hadde en nær barndomsvenn som han gikk i samme klasse med i Lom, Leif Holbæk-Hansen. Hansen ble senere antroposof og var professor ved Norges Handelshøyskole i Bergen.

Leif Holbæk-Hansen holdt kontakten med sin barndomskamerat. I boken *Økonomi og samfunn – når mennesket blir viktigst*, som er en samling foredrag og artikler av Leif Holbæk-Hansen, som ble utgitt på Antropos forlag i 2009, kommer Holbæk-Hansen inn på sin gamle venn Tor Jonsson.

De har tydeligvis diskutert antroposofi sammen, og i essayet "Det sann-fagert gode og den sosiale tregreningstanken" heter det:¹⁰

Jeg kommer her til å tenke på min gamle klassekamerat, Tor Jonsson, som på tross av at han ikke var knyttet til åndsvitenskapen, uttalte en gang til meg at "antroposofi er bra, men eg kan ikkje like antroposofar".

Denne uttalelsen ligner Jonssons uttalelse om kristendommen: Kristendommen i seg selv var ikke så ille. Det var den organiserte religion og presteskap som han var en motstander av.

Tor Jonsson hadde et nært forhold til Leif Holbæk Hansen helt til sin død. I midten av desember 1950 – bare noen uker før han begikk selvmord – skrev Jonsson til barndomsvennen: "

No kjem jula, det er ei fin tid å hengje seg på.

I sin Jonsson-biografi skriver Kolloen i forlengelsen av dette sitatet at det er vanskelig å skjønne om Jonsson fleipet eller mente dødens alvor.

Holbæk-Hansen har fortalt at Jonsson samtidig ba om økonomiråd, og om hvordan han skulle forholde seg til sin kapital. Holbæk Hansen inviterte sin gamle klassekamerat til middag julaften, men det var umulig å få han til å bekrefte at de hadde en avtale. Kort tid etterpå valgte Tor Jonsson selvmordet.

Men langt viktigere var møtet med en antroposofisk innstilt kvinne – det ble skjellsettende: Møtet med Ruth Alvsen.

Hun var født 2. juni 1913 i Bodin i Nordland, og tok artium i 1938 i Bergen. Deretter hadde hun et studieopphold i England før hun fikk kontorjobb i Bergen.

Fra 1937 arbeidet hun som journalist og redaktør i forskjellige aviser og var også innom NRK i 1963.

Hun utgav en novellesamling *På alle fire* i 1940, og denne ble fulgt opp av andre bøker, bl a *Jomfru Marias Brunn* (1950) og *Færdaminne 100 år etter*, som er en av de første bøkene om konflikten mellom Israel og palestinerne.

Alvsen tilnærmet seg antroposofien allerede på slutten av 1940-tallet.

Hun traff Tor Jonsson i det bygdeintellektuelle miljøet på Kaffistova i begynnelsen av august i 1949, og hun intervjuet ham – som nevnt ovenfor - for Gula Tidend i februar 1950.

Hun gjorde et voldsomt inntrykk på ham. Hun fremsto som den kvinnen som han alltid hadde lengtet etter. Hun var vakker, utadventd og varm. Hun var den som skulle – omsider – bringe kjærlighet inn i hans liv. Etter en stund trakk Ruth Alvsen seg tilbake. Kanskje ble hun skremt av Tor Jonssons heftighet og kjærlighetshunger. For Tor Jonsson ble dette en katastrofe: Han hadde aldri greid å etablere et forhold til noen kvinner tidligere, og nederlaget i forholdet til Ruth Alvsen ble på mange måter en bekreftelse på at han kanskje aldri skulle få oppleve den kjærligheten som han så sterkt lengtet etter.

Ingar Sletten Kolloen har skrevet et skuespill basert på sin Jonssons-biografi. "Berre kjærleik og død", som ble uroppført ved Trøndelag teater i år 2000. Han behandler det mislykkede kjærlighetsforholdet mellom Jonsson og Alvsen det siste drøye halve året før Jonsson valgte å ta sitt eget liv.

Hvordan gikk det så med Ruth Alvsen?

Hun fortsatte sin pressekarriere. I tillegg var hun aktiv innenfor den antroposofiske bevegelse.

Noen år etter Tor Jonssons død ble hun medlem av Oslogruppen av Antroposofisk Selskap 27. september 1959. Hun var også redaksjonssekretær for Ernst Sørensen i det antroposofiske tidsskriftet Horisont fra nr. 5/1958 til nr. 4/1959.

Det var det antroposofiske landbruket som hun først og fremst identifiserte seg med, og hun var således en av de første økologiske urpionerene i Norge og en nær venn av en de mest sentrale og viktigste bøndene innenfor det biodynamiske landbruket, Einar Grepperud, som også skrev minneordene i Herba (tidsskriftet for det biodynamiske landbruket) nr 4/1974 som er referert nedenfor.

Alvsen ekspederte i den økologiske Helios-butikken i Welhavens gate i Oslo inntil hun ble kreftsyk og senere døde.

Etter hennes død ble boken *Mennesket og næringsmidlene* utgitt av Biologisk-dynamisk forening i Norge 1976. Boken var oversatt og bearbeidet av Ruth Alvsen og Torbjørn Laurantzon, og var et utdrag av Rudolf Hauscha: *Ernährungslehre*.

Etter at hun døde skrev Einar Grepperud følgende minneord i Herba nr 4/1974:

"Ruth Alvsen døde den 16. november. Hun var født 3/6-1913 i Nordland, og hun bar hele sitt liv preg av denne landsdel. Skjønnhetstrang, hjertevarme og en ubendig vilje hadde hun med seg hjemmefra. Storm og uvær hørte også med, men også solskinet etter elementenes for-soning.

Ruth Alvsen hadde et innholdsrikt og omskiftende liv, med gleder og skuffelser; og gleden over å få lov til å arbeide med noe som har en dyp mening - for det som er et frøkorn for fremtiden - bar henne oppe. Hun fikk møte og bli glad i mange mennesker, og hun kom selv til å bety meget for dem hun møtte.

Blant Herba's lesere er Ruth Alvsen kanskje mest kjent for sitt arbeide med «Mennesket og næringsmidlene», og for et langt medarbeiderskap i ernæringssspørsmål.

Det som aller mest kastet glans over Ruths vesen og arbeide - og det som lyser sterkest i vennenes minne - er hennes sterke tro på frem-tiden, hennes begeistringskraft og tro på at det gode vil vinne frem."

5. Avslutning

Ingen blir profet i eget land, heter det. Hvis det er riktig, er Tor Jonsson i så fall unntaket som bekrefter regelen. Fra å tilhøre husmannsproletariatet og kjenne på skammen ved å være fattig, gikk veien gjennom å være en omstridt og radikal journalist til å innta en sentral plass blant våre fremste lyrikere.

Hans hjembygd Lom er i dag – med rette – stolt av ham. Dette fremgikk med all tydelighet av alle de arrangementer og møter som ble holdt til minne om 100-års dagen for hans fødsel.

Tor Jonssons hovedbudskap har ikke på noen måter gått ut på dato:

Solidaritet med de som tilhører underklassen og kritikk av alt som smaker av autoritet, er dessverre fremdeles viktige temaer. Budskapet fra den sekulære Tor Jonsson er slikt sett stadig aktuelt.

Også Tor Jonssons advarsel mot at "blind tvil" er like farlig som "blind tro" er en betimelig påminnelse om nødvendigheten av åpenhet og undring overfor det vi ikke kan måle, telle og veie. Skepsis er viktig – men like viktig er det å være kritisk til sin egen skeptiske sans.

Dette forholdet er så viktig at vi har valgt tittelen "Blind tvil", som overskrift på denne artikkelen.

Men også de sentrale temaer i Tor Jonssons lyrikk er evig aktuelle: Kjærlighet, skjebne, Gud og livet etter døden.

Tor Jonsson var en sambygding med Knut Hamsun, som også kom fra svært beskjedne kår. I Knut Hamsuns *Victoria* skriver Hamsun i kapittel 3 om kjærligheten og hva kjærligheten er. Kapitelet avsluttes med at kjærlighetens veie "er fulde af Blomster og Blod. Blomster og Blod".

Tor Jonsson skrev at hvis han var Gud, ville han skape "berre kjærleik og død".

Tor Jonsson var ikke Gud. Det ble svært lite kjærlighet. Det ble svært få blomster. Det ble bare en altfor tidlig død.

Men Ordet – Logos - er evig.

Note 1

Betydningen av tittelen på Tor Jonsson refuserte diktsamling, *Baksibragd*, er en nøtt.

I etterordet til diktsamlingen "Og evig er ordet" fra 1970 skriver Reidar Djupedal i et etterord med tittelen "Tor Jonsson. Eit riss" på s. 70 at tittelen må vi ta ironisk, "for baksiden, Trongdalen og Grågrenda, har hverken bragd eller bragder å rose seg av".

I Kolloens Jonsson-biografi heter det på s. 115:

Namnet på manuskriptet er godt, fordi det signaliserer både ein tematisk ståstad og eit litteraturpolitisk program. I gudbrandsdalsbygdene er det ikkje berre elva som skil dalsidene. Den gode jorda ligg med få unntak på solsida. Dei minste og dårlegaste bruka og mange husmenn og jordlause held til på baksida.

En annen tolkning er knyttet til vev eller broderi, det vil si at det var håndverksmessig «bragd» at baksiden var like fin som fremsiden.

Jeg tror en annen tolkning er mer nærliggende:

Språkrådet har – på forespørsel – opplyst at ordet ikke finnes i noen av de ordbøkene Språkrådet besitter. Det er ikke inntatt i 12-binds verket Norsk Ordbok, som dekker nynorsk skriftmål og dialektene. Ordet finnes heller ikke i noen annen del av det leksikografiske materialet fra Nord-Gudbrandsdal. Dette er overraskende, og kan tyde på at dette er et ord som Tor Jonsson kan ha funnet på for anledningen.

Språkrådet skriver i sin uttalelse at Norsk Ordbok opererer med en rekke forskjellige betydninger av ordet "bragd". Det kan bl. a bety gjerning, verk eller tiltak. Men det har også en helt spesiell betydning: Det kan bety en vev/billedvev eller et mønster på en vev – dette er betydning nr. 13 i Norsk Ordbok.

Men det er også et tredje tolkningsalternativ:

I Tor Jonssons dikt "Bygdabøynen" fra debutsamlingen heter det i nest siste vers:

*Heimbygd, heimbygd med di harde
andletsbragd av stein*

Ifølge Nynorsk-ordboka betyr "andletsbragd" et ansiktsuttrykk. "Baksibragd" blir da et uttrykk for baksiden – med andre ord en fremstilling av livet på skyggesiden. Etter min mening har dette tolkningsalternativet de beste grunner for seg, og i en mail av 5. desember har Språkrådet ved rådgiver Bård Eskeland sluttet seg til det.

Som en ytterligere bekreftelse på denne tolkningen viser vi til diktet "Trongdalslagnad", hvor det heter i et av versene:

*"Min song i natti lange
um baksibragd og naud,
han tykkjest tung av mange
og dim og dømd og daud".*

Note 2

Det er Ingar Sletten Kolloen som har løftet dette nå så kjente begrepet – som tidligere ingen hadde lagt merke til – frem fra Tor Jonssons essaystikk.

Ordet er etter hvert blitt et sentralt begrep i det norske språk og likestilles med Aksel Sandemoses begrep janteloven – som symboliserer undertrykkings-/mobbingsmekanismer, særlig i mindre lokalsamfunn.

Hos Tor Jonsson forekommer det bare to ganger – i ett av hans essays: "Liket", som ble utgitt i bladet Jul i bygda i 1949. Essayet handler om mobbing av en mindreårig gutt, som ble drevet inn i selvmord.

Jonsson skriver for øvrig "bygdadyr" – ikke "bygdedyr". Ikke desto mindre er det begrepet "bygdedyr" som brukes også på nynorsk, f.eks. av Kolloen.

Det er for øvrig påfallende at Jonsson bruker bokstaven a i de fleste andre kombinasjoner med "bygda", f.eks. "bygdabøygen", "bygdageipen", "bygdaberget" og "bygdalugum".

Note 3

Vestkantkrokodiller er et ord som ikke er nevnt i de av Tor Jonssons essays som ble publisert i Jonssons levetid. Vi finner det nevnt *én* gang i ett av hans etterlatte manus, "På haustblodut tuve". Essayet ble ikke inntatt i essaysamlingen *Eit ord er et under*. Kolloen har imidlertid tatt det med – se s. 101 flg.

I artikkelen skriver Jonsson – etter at han hadde skrevet innledningsvis om at han måtte ut av byen og til fjells igjen:

"Og serleg når ein har loffa byen rundt på hybeljakt og fåfengt vore pen bisk framfor hundre vestkantkrokodiller, kan det gjera godt med ein tur til turistfrie fjell."

Note 4

Se Kolloen side 327

Note 5

Se Kolloen side 301

Note 6

Omstendighetene omkring eksklusjonen om Marcello Haugen har jeg behandlet i to artikler i Antroposofi i Norge, se nr 4 /2007 s. 28 og 1/2008 s. 27, "Rudolf Steiner – Marcello Haugen: Hva skjedde i forbindelse med eksklusjonen?"

Note 7

Se Kolloen side 302

Note 8

Essayet er inntatt i "*Eit Ord er eit under*" side 53 flg.

Note 9

Se "*Eit Ord er eit under*" side 106

Note 10

Se Leif Holbæk-Hansen: *Økonomi og samfunn – når mennesket blir viktigst*, side 371

Note 11

Se Kolloen side 353